

США І НАТО В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розглядається процес розширення НАТО на Схід та роль і зацікавленість у цьому США. Увага приділяється негативним аспектам цього процесу, а також ймовірним загрозам для країн-претендентів після вступу до НАТО, зважаючи на міжнародну ситуацію після терористичних актів 11 вересня 2001 р. в США. Також розглядається роль НАТО в сучасному світі у зв'язку з існуванням і діяльністю міжнародної терористичної мережі.

Світ, в якому ми живемо, радикально змінився після 11 вересня 2001 р. Змінився спосіб мислення, умови життя і погляди на майбутнє. Змінилася також і оцінка деяких сталих ознак міжнародного життя, наприклад таких, як стабільність, безпека і недоторканість території США, певна передбачуваність міжнародного життя, всемогутність Заходу тощо. Зміни, які відбулися після 11 вересня, вимагають відповідної переоцінки ролі НАТО, перспектив його розвитку, користі, яку матимуть від вступу до альянсу нові члени, а також місця та намірів США у НАТО.

У сучасних умовах міжнародного життя статус, принципи, прагнення Північноатлантичного союзу та межі його можливостей суттєво змінилися, водночас у НАТО з'явилися нові вороги, а старі - стали іншими. З упевненістю можна сказати, що нині головний ворог НАТО і США - це міжнародна

терористична мережа, і проблема боротьби з нею посідає перше місце у планах Заходу на майбутнє. Протистояння США, а також блоку, в якому США є лідером, з окремими країнами відступає на другий план, і навіть ситуація навколо Іраку виглядає як ствердження США, НАТО і Заходу у певних позиціях перед подальшою їх війною з міжнародним тероризмом, як необхідність для США створити певний політичний ажіотаж після терактів 11 вересня, підтвердити свій статус лідера, завоювати нові геополітичні простори і встановити вплив у багатих на нафту країнах (наприклад, Ірак) для забезпечення собі додаткового джерела нафти.

Для США за часів "холодної війни" НАТО було ідеальною організацією. Тоді для них існував один ворог - Радянський Союз зі своїми союзниками. Це був серйозний і дуже потужний противник, але при цьому реальний,

передбачуваний, а таких супротивників, як свідчить історія, можна перемогти. До нього можна було застосовувати випробувані часом методи боротьби. Нині вороги США і НАТО розкидані по усьому світі. Це великі та дрібні міжнародні терористичні організації, а також окремі країни, які підтримують тероризм і виступають проти гегемонії Заходу. Успішність і методи боротьби з ними, які вже застосовуються чи будуть застосовуватися, поки що не довели своєї дієвості й результативності. Підпільна мережа добре організованих і профінансованих груп ретельно засекречена і маловразлива. Використовуючи новітні технології, враховуючи розвиненість, розгалуженість, а головне, складність устрою сучасного міжнародного співтовариства та розвинутих західних країн, вона здатна своєю діяльністю завдавати величезної шкоди як моральної, психічної, економічної, так і фізичної.

США, і відповідно НАТО, зараз змушені певною мірою протистояти всьому світові і одночасно захищати його, хочуть вони цього чи ні. Протистояти усьому світу тому, що тероризм сьогодні є міжнародним, прояви його відомі і в слабкорозвинутих, і сильнорозвинутих західних країнах. А захищати увесь світ - аби запобігти укоріненню і розповсюдженню тероризму, який становить небезпеку для сучасних суспільств, особливо західних. Він руйнує саме ті принципи, які діють сьогодні, які були створені Заходом і закріплені США (особливо після розпаду СРСР) і які влаштовують їх більше, ніж інші країни світу, тоді як тероризм виступає саме проти такого устрою світу.

З огляду на таку міжнародну ситуацію у світі, виникає питання, чи вигідно сьогодні вступати до НАТО, чи є членство в цій організації вигідним для усіх країн-членів, чи тільки для окремих, і насамперед США? Може, після 11 вересня варто замислитися перед тим, як подавати заявку про вступ до НАТО? Чи здатний блок НАТО захистити від небезпек сучасного світу невеликі країни, як це було за часів "холодної війни"?

На перший погляд, здається, що після вступу до НАТО країна отримує гарантований, надійний захист у вигляді як звичайних озброєнь розвинутих західних країн, так і їх ядерного щита, політичної сили та впливу. Чи може все це сьогодні допомогти країнам-претендентам у боротьбі з тероризмом і уберегти від нього? Від кого прагнуть захищатися претенденти на вступ до НАТО?

Якщо раніше вступ до Північноатлантичного альянсу зумовлювався в першу чергу страхом перед Росією та її амбіціями, то нині цей аргумент уже не спрацьовує. Росія вже не становить такої загрози, як раніше. Вона не здатна на агресію поза рамками правил, визначеними статуту ООН, і вже близько 10 років не здатна відновити конституційний порядок на частині своєї території (в Чечні), не кажучи вже про інші внутрішні проблеми. І коли ця ситуація зміниться - невідомо.

Для відновлення своїх сил після подій останніх 12 років Росії потрібно багато часу. Процеси демократизації, які там все ж відбуваються, прагнення населення до мирного життя, глобалізація та інші обставини можуть змусити її забути про старі плани і методи. Нині Росія настільки сильно пов'язана із Заходом різного роду допомогами, благодійними програмами і організаціями, грошима на утилізацію ядерних підводних човнів, ядерного палива, торгівлею, своєю слабкістю і, нарешті, бажанням зіграти на суперечностях, які сьогодні виникають між Європою та США, що якісь агресивні кроки з її боку щодо, наприклад, європейських країн, незалежно від того, чи є вони членами НАТО, чи ні, важко уявити. Будь-яка агресія чи зазіхання перетворили б її на світового ізгоя. Співпраця з міжнародним співтовариством була б розірвана, а сама Росія більше втратила б, ніж виграла в цій ситуації. Адже Росія пов'язана з НАТО багатьма спеціальними домовленостями, зобов'язаннями співпрацювати з цією організацією у підтримці стабільності міжнародної системи безпеки у світі та, звичайно, в Європі, а також у питаннях контролю за розповсюдженням зброї масового знищення та у боротьбі з міжнародним тероризмом. І головне, Росія справді зацікавлена в такій співпраці у сучасних умовах.

Не треба також забувати, що 11 вересня світ сильно змінився не тільки для західних країн, а й для Росії. Для неї також загострилася проблема місцевого та міжнародного тероризму і Росія також не знає як, і за допомогою яких засобів з ними боротися. Росія сьогодні змушена більше уваги приділяти захисту своїх південних кордонів та боротьбі з ісламським фундаменталізмом на своїй власній території, турботам про її цілісність, аніж відновленню свого впливу на західному напрямку, на це у неї немає сьогодні сил.

Тоді які ж небезпеки очікують на країни-кандидати, у більшості своїй невеликі

за розмірами країни, якщо вони все ж таки вступлять до НАТО?

Вони отримають серйозного ворога у вигляді розгалуженої міжнародної терористичної мережі, а також країн-ізоїв. Це загрожує можливими терористичними актами на їхній території з неминучими в таких випадках страхом, напруженістю, фінансовими витратами і навіть людськими жертвами. Наприклад, Словачія чи Латвія будуть змушені підсилювати (і дуже суттєво) внутрішню безпеку (збільшувати чисельність поліції, витрати на охорону важливих об'єктів, законодавче обмежувати права своїх громадян для більш ефектної боротьби з тероризмом тощо) замість того, щоб підсилювати свою зовнішню безпеку, для чого в принципі вони і вступають до НАТО. Ці країни будуть змушені фінансувати і брати участь у військових діях чи антитерористичних операціях в Афганістані, а пізніше, залежно від ситуації -- в Ірані, Іраку, Північній Кореї (так званих країнах "осі зла"), а, може, й в інших країнах, не маючи там важливих власних інтересів, але керуючись інтересами великих країн (і особливо США).

Вони, перебуваючи теоретично у стані війни, і далі будуть наживати собі ворогів, навіть не воюючи. Ці країни не компенсують свої втрати нічим, особливо у порівнянні з тим, що вони могли би мати, якби були "нейтральними" країнами щодо ісламського світу, ісламських країн (звичайно, при цьому засуджуючи тероризм і борючись з ним) і одночасно підтримуючи з НАТО та ЄС дружні й тісні відносини. Адже з огляду на міжнародну систему безпеки, яка склалася в Європі та світі, нам важко уявити, щоб якийсь зовнішній ворог загрожував, наприклад Латвії, а уся Європа і розвинутий Захід не допоміг їй, незалежно від того, чи є вона членом НАТО, чи ні.

Отже, вступ до НАТО навіть віддалено не буде зумовлений причиною, про яку йшлося ще 2 роки тому, а саме, забезпеченням захисту від домагань Росії.

"Підписання наприкінці травня 2002 р. декларації між Росією та НАТО про створення нової двосторонньої ради та можливості, які надаються цією радою щодо більш активної участі Москви у визначенні натовського порядку денного, змушують країни Центральної та Східної Європи коригувати свої плани, які вони пов'язували зі вступом до альянсу. Для них цей вступ означав, у першу чергу, праг-

нення віддалитися від Москви, а тепер ці надії опиняються під питанням" [1].

Натомість, загрози з боку міжнародного тероризму є більш вагомими, ніж старі страхи щодо Росії. Свідченням їх реальності є терористичні акти, від яких вже постраждали інші країни, а не тільки США. Тут можна згадати терористичний напад на французький танкер "Лімбург", внаслідок якого відбулося найбільше за останній час забруднення нафтою океану, теракт на острові Балі в Індонезії, де загинуло близько 200 людей, переважно австралійців. Нагадаємо і про погрози Усами бен Ладена напасти на Австралію, Велику Британію, Німеччину, Італію. Зрозуміло, що такі напади можуть трапитися і на території нових членів НАТО, де їх навіть легше здійснити. Саме через це під час Празького саміту НАТО Чехія попросила американські винищувачі для патрулювання повітряного простору своєї країни.

Можна впевнено говорити про те, що зміна свого теперішнього "нейтрального" безконфліктного статусу щодо ісламського світу на відверто ворожий є кроком недалекоглядним, поспішним, нерозважливим і неефективним, а головне, непотрібним. Адже отримання статусу члена НАТО чи позаблоковості нічого не змінює у боротьбі з міжнародним тероризмом. Незалежно від цього країни-претенденти й так роблять усе можливе і неможливе для боротьби з тероризмом, беручи участь у антитерористичній коаліції, а також плідно співпрацюють у цьому питанні з США та іншими демократичними країнами та НАТО. Позаблоковий статус не є перешкодою для такої співпраці і боротьби, а вступ до НАТО навряд чи збільшить їх внесок у боротьбу з тероризмом. Сьогодні прийняття нових членів є більш вигідним саме країнам-засновникам НАТО, і особливо США, що використовують НАТО для здійснення одночасно "політики помсти" і політики розширення свого впливу далі в ісламські країни. "Прямолінійний підхід нинішньої американської адміністрації до міжнародної політики, відсутність потреби консультуватися з союзниками та партнерами знайшли благодатний ґрунт у тій ситуації, яка склалася у світі після 11 вересня. "Необмежена і нескінченна війна проти зла", проголошена Вашингтоном, залишає мало місця для врахування думок інших, бо лише суперечки та дискусії про те, кого вважати терористами, кого зараховувати до "осі зла",

забирають, на їх думку, неприпустимо багато часу та сил, які є необхідними для організації відсічі злу. Зрозуміло, чому для США консультації з союзниками звелися лише до простого інформування про те, які рішення прийняті у Вашингтоні" [2].

Відомий американський вчений Дж. Най зазначає, що американські інтереси природним чином розходяться з інтересами малих держав та недержавних організацій з більш обмеженими прагненнями (прикладом цього є суперечки навколо юрисдикції Міжнародного карного суду, суть якої в тому, що США хотіли б унеможливити порушення карних справ проти своїх солдатів під час проведення миротворчих операцій на чужій території) [3].

Іншою великою проблемою для малих країн, які вже є членами НАТО, та для нових претендентів є те, що США, як світовий лідер і лідер НАТО, віддає перевагу вирішенню серйозних проблем шляхом прямої військової дії, а не використовує до кінця можливості переговорного процесу чи застосування системи поступок тощо. До того ж США часто виступають ініціатором військової операції для вирішення якоїсь своєї проблеми, часто навіть гіпотетичної (наприклад, "проблема" В'єтнаму, Іраку тощо). Така ситуація не вигідна "малим" членам НАТО і навіть таким країнам-членам НАТО, як Німеччина, Франція, а також ЄС у цілому, тому що США втягують їх у конфлікт всупереч їх волі (наприклад, ситуація з Афганістаном, Іраком, накладання різних санкцій, обмежень, квот тощо).

Як показує час, Сполучені Штати досі не зосередились на комплексній та всезагальній протидії міжнародному тероризму, як вони це декларують, а також на самих терористичних мережах та причинах їх появи. Вони борються з неугодами їм державами та режимами, яким приписують агресивні та терористичні задуми і особливу роль у розповсюдженні зброї масового знищення. Такий однобічний та спрощений підхід не відповідає інтересам "малих" країн-членів НАТО, а також нових претендентів на вступ. Його застосування тільки поглиблює проблему, не усуваючи її причини, і задовольняє лише деякі вузькі амбіції США, навіть не стільки США, скільки певного кола людей у США - республіканську адміністрацію Дж. Буша, наприклад.

Подібні дії США і створена ними ситуація серйозно впливають на внутрішню стабільність у Європі і, зокрема, в ЄС і НАТО. Нині

різні європейські країни по-різному сприймають ситуацію, що склалася. Деякі з них безумовно підтримують США в усіх їх прагненнях на міжнародній арені і у методах боротьби з тероризмом (наприклад, Велика Британія), інші - підходять до усіх пропозицій США зі своєю міркою (Франція, Німеччина, Бельгія тощо). Нещодавно стало зрозуміло, що до Великої Британії в її безумовній підтримці дій США приєдналися і нові члени НАТО: Чехія, Угорщина та Польща. Ще до ухвалення рішення щодо Іраку Радою Безпеки ООН вони заявили про підтримку самостійних військових дій США проти цієї країни, навіть якщо Рада Безпеки ООН не ухвалить рішення про початок військових дій проти Іраку в разі його відмови плідно співпрацювати з інспекторами ООН з роззброєння. Такий крок цих країн є важливим і показовим. Він дає можливість побачити, що своїми діями США "розривають" єдність всередині Європи і певним чином руйнують вже досягнуту європейську інтеграцію. Адже деякі європейські країни (у цьому випадку Велика Британія, Чехія, Угорщина та Польща) відходять від спільної і офіційної позиції європейської спільноти, навіть, можна сказати, більше порушують спільні європейські традиції у цьому питанні. Ця ситуація є дуже небезпечною, бо у такий важкий час послаблює Європу, а в майбутньому, при вступі нових членів до ЄС, послаблюватиме і ЄС.

Чехія, Угорщина та Польща, які є новими членами НАТО, більше схиляються до розв'язання іракського питання методами, запропонованими США, а не Європою. Така сама ситуація склалася і з теперішніми країнами-претендентами на вступ до НАТО: Латвією, Литвою та ін. Вступивши до НАТО, вони напевно будуть і далі підтримувати у цьому питанні позицію США, а не Європи, тим самим послаблюючи НАТО.

К.Райс - помічник з національної безпеки президента Дж. Буша (ще до свого призначення на цю посаду) сказала, що членство у НАТО ні для кого не матиме сенсу, якщо ця організація втратить військову міць та не визначиться чітко зі своєю місією [4]. США мають військову міць, визначилися з місією і засобами здійснення, але ще не визначилися всі члени НАТО з місією і тим, як цю місію здійснювати.

Для США і НАТО нинішня ситуація, яка складається у світі при одночасній активізації

міжнародного тероризму та розширенні НАТО, є невідгукною, насамперед тому, що їм автоматично доведеться захищати нових членів від тероризму тільки через те, що вони є членами НАТО, не отримуючи натомість суттєвої військової та іншої допомоги. Хоча, з іншого боку, з'являється зацікавленість самого блоку НАТО і США у прийнятті нових членів, якнайскоріше і якнайбільше, у світлі подальшої, не однорічної і дуже важкої боротьби з тероризмом, яка тільки сьогодні намічається. Тому що справжніх її масштабів ще ніхто не знає, а ще один союзник у цій боротьбі не буде зайвим. Нові члени будуть також більше "прив'язані" до своїх "старших" братів по альянсу, більше від них залежними й у інших питаннях міжнародного життя.

Але велике, майже "масове" найближче розширення НАТО не можна вважати розширенням оборонного військового союзу заради власної безпеки. Не слід забувати, що розширення передбачається за рахунок слабких у військовому плані країн. "Естонія, Латвія та Литва з їх символічними збройними силами та незручним з точки зору "можливості захисту" географічним розташуванням ще довго не зможуть якимось вплинути на дієздатність НАТО. Відмовляючись від жорстких військово-політичних критеріїв для майбутніх вступників, НАТО робить ще один крок до свого розмивання як ефективної військово-політичної організації, хоча лідери альянсу, здавалося б, прагнуть до протилежного" [5].

Отже, таке розширення альянсу, не зумовлене потребою власного захисту, слід розглядати насамперед як поширення певної ідеології, способу життя, могутньої геополітичної сили. Це означає експансію та загрозу для тих, хто не відповідає цим критеріям. Подібні претензії союзу такого величезного масштабу з майже необмеженими можливостями можуть сприйматися рештою світу як прагнення до світової гегемонії, в його діях відчувається намагання нав'язати світові власні цінності. Військовий союз, в який входять десятки потужних країн, сприймається як потенційно агресивний, небезпечний, загрозливий попри запевнення про те, що він несе демократію і відстоює демократичні принципи, адже навіть прості висловлювання альянсу означають певну політику, певний тиск і інтереси. Це вже вороже налаштовує проти нього багато країн і народів, бо багато з них живуть за іншими принципами - не демократични-

ми, а також тому, що мають іншу, відмінну, думку з якогось питання чи проблеми.

Отже, маючи величезну військову міць і не маючи "реального" ворога у вигляді конкретної країни чи союзу, НАТО під егідою США все одно розширюється, доводячи своє прагнення до гегемонії. Але, за іншим сценарієм поведінки у цій ситуації, НАТО та США для гарантування міжнародної безпеки та безпеки окремих країн могли б обмежитися укладанням договорів про військову допомогу з теперішніми країнами-претендентами на вступ, замість прийняття їх до НАТО. Тим самим вони надали б їм такі бажані гарантії безпеки, як і при вступі до НАТО. Достатньо було укласти договори про надання гарантій безпеки певним країнам на основі ст. 5 НАТО, в якій говориться, що напад на одного з членів НАТО прирівнюється до нападу на увесь блок, - і безпека теперішніх країн-претендентів була б гарантована. Прийняття ж їх до союзу "якісно" розширить зону впливу Заходу. Таким чином, приймаючи нових членів, розширюючись і створюючи загрозу (в першу чергу ідеологічну) для інших, НАТО як глобальна організація свідомо чи не свідомо шукає чи власноруч створює собі відповідно глобального ворога. Тому що без ворога немає потреби у самому існуванні будь-якого військового союзу і відповідно грошей на такий союз також ніхто не дасть. НАТО "втягує" у цю "гру" нові країни, деякі - як своїх союзників, що зрештою призводить до появи у цій "грі" і ворогів. Чим значніше буде розширення, тим більше в альянсу буде ворогів, тому що більше країн і націй будуть вбачати у цьому процесі загрозу власним інтересам. Якщо б НАТО і США на нинішньому етапі зупинило розширення, це сприяло б зменшенню напруги не тільки у відносинах з Росією, а й з ісламським світом, який будь-яке поширення західних цінностей чи певних структур, навіть далеко поза своїми кордонами, сприймає як загрозу власному існуванню, принципам, нормам та цінностям. США, наполягаючи на припиненні розширення НАТО, зробили б дієвий крок у боротьбі з тероризмом, не провокуючи його, а насамперед - не пропагуючи і не демонструючи таким чином поширення свого впливу у світі. Це дало б можливість для більш вільного діалогу між націями, державами та цивілізаціями. Тому країни, які нині збираються вступати до НАТО, самим фактом

вступу значно збільшують власні загрози на майбутнє і сприяють погіршенню ситуації у світі.

Вступ до НАТО може виявитися і не таким корисним, оскільки теракт 11 вересня довів, що НАТО неефективне у запобіганні терактам такого типу. До того ж НАТО та подібні структури не довели своєї здатності запобігати їм у майбутньому. Виникає питання, навіщо ж країнам-претендентам самим брати участь у цьому експерименті, а також витратити значні кошти на вступ, на реорганізацію своїх армій відповідно до натовських стандартів, брати на себе нові зобов'язання, погоджуватися із певним зменшенням власного суверенітету, неминучим при вступі до НАТО, захищати чужі інтереси десь на краю світу, якщо ситуація дозволяє почекати з вступом чи взагалі не вступати до НАТО, не відмовляючись від боротьби з тероризмом?

У разі виникнення найближчим часом загрози тероризму у цих країнах, США, інші розвинуті країни Заходу і НАТО будуть змушені самі прийти їм на допомогу, адже їхня боротьба проти тероризму виявиться неповною, неефективною і марною, якщо дати можливість терористам закріпитися в якійсь, навіть найменшій, європейській країні чи створити там вогнище нестабільності і страху. Це взагалі є неприйнятним для розвинутих країн світу, США та Європи зокрема.

Отже, "нейтральний" статус не перешкоджатиме зближенню з НАТО, спільним військовим програмам, уніфікації зброї за стандартами НАТО, іншим формам співробітництва, які є просто необхідними в наш час.

Усе сказане вище стосується і України. Маючи гарні стосунки і з Заходом, і з ісламським світом, Україна має виняткову можливість вигідно для себе використати ситуацію, яка склалася, виходячи зі свого "старого", "вимушеного" нейтралітету. Балансуючи між Заходом, Сходом (Росією) та Півднем, Україна може забезпечити собі міцне, більш-менш не-

залежне, авторитетне і прогнозоване на міжнародній арені місце, що є важливим елементом у міжнародній політиці, і на цій основі отримати значно більше дивідендів та можливостей, ніж за умови членства в НАТО чи в будь-якому іншому блоці. На фоні світової нестабільності та старих суперечностей між іншими країнами й цивілізаціями, для України така ситуація є щасливою нагодою для незалежного розвитку й проведення своєї власної політики, а також можливістю стати впливовою регіональною державою. Ось чому ідея вступу нових країн до НАТО здається непередуманою на сучасному етапі. Вступ, зумовлений тільки старими страхами, без урахування сучасної ситуації та нових перспектив розвитку міжнародної ситуації у світі, можна назвати вступом за "старою модою", через потребу пристати до чогось міцного, надійного об'єднання, що, з одного боку, нібито може захистити і визначити подальші орієнтири розвитку країни, а з другого - позбавляє необхідності розвивати свою власну міжнародну політику. Такий шлях вочевидь є легшим і навіть бажаним, адже завжди у разі якихось проблем чи негараздів можна знайти винуватця, який перебуває десь за межами країни, чи просто послатися на несприятливу міжнародну кон'юнктуру.

Належність до якогось сильного військового союзу вже не гарантує безпеки, як у давні часи, а з огляду на усе сказане - може бути пов'язана з певною небезпекою. Заклопотаність впливових світових держав власними потребами та їх протистояння з ісламським світом дає країнам, не залученим до цього конфлікту, можливість маневрувати й балансувати, а також мати вигоду від співробітництва з обома сторонами. Тому Україна та інші країни повинні запитати себе, для чого вони сьогодні хочуть вступити до НАТО, для захисту від якої загрози? І тільки після відвертої відповіді на ці запитання прийняти виважене рішення.

1. *Смирнов П.Е.* США и НАТО: есть ли будущее у альянса? // США-Канада: экономика, политика, культура. - 2002. - № 11. - С. 41.

2. Там само. - С. 27.

3. *Nye J.* The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone. - Oxford, 2002.

4. *Rice C.* Promoting the National Interest // Foreign Affairs. - 2000. - January-February. - P. 54.

5. *Смирнов П.Е.* Вказ. праця. - С. 40.

Victor Shymansky

USA AND NATO IN MODERN SYSTEM OF INTERNATIONAL SECURITY

The article analyses the modern situation in the world. It touches upon the problem of NATO enlargement and the important role of the USA in this process. The author argues that the current strategy of NATO enlargement is not advantageous for the potential members of this union if the gravity of the international terrorism is considered.